

Ольга Сухобокова (Київ)

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС З-ЗА ОКЕАНУ

«Голос Америки» став одним із яскравих символів минулої епохи. Його позивні пам'ятає чимало представників старшого покоління, які за радянських часів підпільно слухали цю заборонену радіостанцію. Майже сорок років, з кінця 1940-х до кінця 1980-х рр., «ворожі голоси»^{*} слугували альтернативними офіційним вітчизняним медіа джерелами інформації про події у Союзі та світі. Попри низьку якість сигналу через глушіння^{**} та ймовірність переслідування, програми зарубіжних мовників приваблювали увагу значної частини слухачів СРСР, в тому числі й України¹.

Історія мовлення цих радіостанцій на території республік СРСР, зокрема в Україні, є цікавим предметом для окремих історичних досліджень. Метою даної розвідки є з'ясування обставин створення та початку діяльності Українського відділу «Голосу Америки», який цього року відзначає свій 60-літній ювілей.

* «Ворожі голоси» («західні радіоголоси») – радянське політико-ідеологічне кліше, узагальнена назва низки зарубіжних радіостанцій, що вели мовлення мовами народів СРСР на його території у короткохвильовому та середньохвильовому діапазоні. Це насамперед «Російська служба Бі-Бі-Сі» (з 1946 р.), «Голос Америки» (з 1947 р.), «Радіо Свобода» і «Німецька хвиля» (з 1953 р.), а також «Радіо Ватикану», «Голос Ізраїлю», «Радіо Франс Інтернаціональ» та ін. На території інших країн соціалістичного блоку вела мовлення радіостанція «Вільна Європа», яка 1975 р. об'єдналася з «Радіо Свобода».

** Радянські спецслужби систематично перекривали сигнал зарубіжних мовників з допомогою технічних засобів – так званих глушилок (радіостанцій постановки перешкод, тобто потужних генераторів електронних шумів). Для позначення цих дій офіційно використовувалися назви: «радіозахист», «радіопротидія», «електронна боротьба», «придушення антирадянського радіомовлення», «глушіння» тощо. В 1945–88 рр. СРСР глушив передачі 15 радіостанцій, що вели мовлення російською, українською, білоруською, литовською, латиською, естонською, грузинською, вірменською, казахською, узбецькою та іншими мовами. Водночас глушіння застосовували також Чехословаччина, НДР, Болгарія, Польща, Угорщина. У періоди потепління стосунків із Заходом воно суттєво зменшувалося. Остаточо глушіння у СРСР було припинено в листопаді 1988 р. за ініційованим М.Горбачовим рішенням Політбюро ЦК КПРС про цілковите усунення радіоперешкод.

Радіостанція «Голос Америки» (далі – ГА), яка сьогодні є найпотужнішою міжнародною мультимедійною радіотелеелектронною системою, була заснована урядом США 1941 р. у м. Нью-Йорку. Це стало одним з етапів підготовки вступу Штатів до Другої світової війни: ГА мав слугувати протипагою нацистській пропаганді та знаряддям психологічного тиску на Німеччину і її союзників. Перша радіопрোগрама прозвучала в ефірі німецькою мовою 24 лютого 1942 р. через 29 днів після нападу Японії на Перл-Харбор². Невдовзі ГА налагодив мовлення англійською, французькою, італійською. Вже на початку 1943 р. функціонувало 27 національних відділів радіостанції, а у 1944 р. в ефір виходили вже сотні радіогодин більш ніж 40 мовами світу³.

З початком холодної війни діяльність ГА набула нового змісту – він став одним із важливих елементів ідеологічного протистояння США та СРСР⁴. 17 лютого 1947 р. було розпочато мовлення Російським відділом ГА, який згодом очолив Олександр Бармін – колишній радянський дипломат і розвідник⁵.

Зважаючи на те, що СРСР було багатонаціональним державним утворенням, ГА мав організувати мовлення не лише російською, але і мовами інших націй, що проживали на його території. Так, навесні 1948 р. перед керівництвом радіостанції постало завдання створити Український відділ, який повинен був відігравати важливу роль у інформаційно-пропагандистській боротьбі двох наддержав. За допомогою у його створенні дирекція ГА звернулася до видатного українського громадського і політичного діяча, одного з найактивніших учасників українського національно-визвольного руху Никифора Яковича Григорієва (1883–1953)⁶.

Оскільки історія заснування Українського відділу ГА нерозривно пов'язана з цим іменем – саме він став організатором та першим директором відділу, формував його політику у перші роки існування, заклавши принципи роботи, що діють донині, – видається доречним познайомитися ближче з цією постаттю. Розпочавши громадську діяльність на початку ХХ ст., Н. Григорієв відігравав помітну роль у національно-культурному і політичному житті Поділля, керував регіональними осередками «Просвіти» та Товариства українських поступовців. Під час української революції ввійшов до її проводу, здобувши авторитет борця за національні політичні, культурні та соціально-економічні інтереси. Н. Григорієв був членом Української Центральної Ради, Малої Ради, міністром та товаришем міністра освіти УНР (січень 1918 р., червень 1919 р. – травень 1920 р.), одним з лідерів Української партії соціалістів-революціонерів, учасником антигетьманського повстання, організатором і керівником Інформаційного бюро Армії УНР при Директорії.

В еміграції він продовжив активну громадсько-політичну та культурницьку роботу. Разом зі своїм товаришем, видатним громадським і політичним діячем М.Ю. Шаповалом він став співзасновником Закордонного комітету УПСР у Чехословаччині та славнозвісного Українського громадського комітету. Також Н. Григоріїв – один з організаторів та керівників Українського інституту громадознавства у Празі, очолював обидві його автономні установи – Український національний музей-архів та Український робітничий університет.⁷ Це цілком відповідало розробленій ним концепції єдиного національного фронту в еміграції, за якою об'єднання українського проводу і всього українства на еміграції для політичної боротьби за незалежність України мало відбутися саме на ґрунті спільної національно-культурницької роботи⁸.

Водночас Н. Григоріїв долучився до заснування та діяльності низки громадсько-політичних організацій, зокрема Соціалістичної ліги народів Сходу, Всеукраїнського національного конгресу, Народної української ради, намагаючись і через них реалізувати ідею єдиного національного фронту. Очоливши 1932 р. Закордонну організацію УПСР, він спрямував її діяльність на створення єдиного національно-демократичного фронту, залучаючи до співпраці українські політичні та громадські сили в Європі та Америці⁹.

З актуалізацією загрози нової світової війни, у другій половині 1930-х рр. Н. Григоріїв зосередився на цій проблемі, вважаючи її визначальною у виробленні тактики українського національно-визвольного руху. Вже у 1938 р. він спрогнозував дату початку Другої світової війни (1940 або 1941 рр.) і воюючі сторони – Німеччина зі своїми союзниками та СРСР. При цьому український політик був глибоко переконаний, що німецький нацизм і радянський комунізм мають однакову імперсько-шовіністичну сутність, тому український народ повинен боротися проти них обох, домагаючись незалежності¹⁰.

У виробленій Н. Григорієвим програмі українського національно-визвольного руху основними були дві ідеї: по-перше, орієнтація виключно на власні сили українського народу, і, по-друге, необхідність здобуття підтримки світової демократичної спільноти шляхом цілеспрямованої активної пропаганди українського національного руху¹¹. Саме на це він спрямував усю свою публічну роботу серед української, чеської, канадської та американської аудиторії.

Найбільшого розмаху його просвітницько-пропагандистська діяльність набула напередодні та в роки Другої світової війни, чому сприяв і його переїзд до США восени 1938 р. Протягом 1938–1940, 1942–1943 рр. Н. Григоріїв об'їздив майже всі міста США та Канади з українськими громадами, читаючи лекції «проти нацизму і за

демократію»¹². З метою популяризації в Америці українського руху Н.Григорієв видав кілька спеціальних праць: англomовні збірки документів і матеріалів «Війна та українська демократія», «Війна, Канада, українці і світ після війни», «Демократія, її витoki та завдання»¹³ та науково-популярну працю «Підстави української незалежної політики»¹⁴. Їхньою головною ідеєю (як і всіх робіт та виступів Н. Григорієва) було позиціонування українського народу як противника будь-якої диктатури, прибічника демократичних свобод, насамперед права кожної нації на самовизначення.

Артикульовані Н. Григорієвим думки були оригінальними, і водночас цілком відповідали світоглядним засадам демократичного суспільства. Він швидко здобув увагу американської і канадської громадськості та медіа. Діяльність політика привернула також увагу вищого керівництва США – у вересні 1942 р. йому запропонувало співпрацю військове командування США¹⁵.

Початок холодної війни дав поштовх новому етапу публічної роботи Н.Григорієва, спрямованій проти більшовицько-комуністичного режиму і викриття його adeptів у США¹⁶. З цією метою він організував масштабні акції протесту проти нелегальної пропагандійної діяльності в США діячів культури і мистецтва УРСР на користь СРСР¹⁷, а також здійснив річне лекційне турне Канадою (1946–1947 рр.) і розгорнув там громадсько-політичну та просвітницьку роботу¹⁸. Саме у цей час до нього і звернулися від ГА із пропозицією про співпрацю.

На перший погляд може видатися принаймні дивним, що керівництво ГА вирішило звернутися саме до соціаліста-революціонера, який до того ж зовсім недавно переїхав до США і щойно отримав громадянство (1946 р.). При цьому цілком очевидно, що політичні мотиви відігравали головну роль у виборі кандидатури на посаду директора відділу американської федеральної радіостанції. Особливо – зважаючи на завдання, які стояли перед нею в умовах холодної війни. Тож виникає логічне запитання, чому на цю посаду не запросили значно авторитетнішого діяча української діаспори США. Зокрема є відомості, що досить впливовий в урядових колах США Український конгресовий комітет висував своїх претендентів на цю посаду¹⁹.

Пояснень може бути кілька, але найвірогіднішим видається наступне. В особі Н. Григорієва у даному випадку вбачали не стільки соціаліста-революціонера (у США до його партійної приналежності ставилися значно лояльніше, ніж в СРСР!), скільки свідомого та послідовного борця за незалежність України, її демократичний розвиток. Це і стало визначальним для керівництва ГА та урядових організацій, що його курували. До того ж Н. Григорієв був не лише досвідченим

політиком – він вирізнявся неабиякою енергійністю та активністю, а його організаторські здібності були підтвержені усією його попередньою діяльністю. Важливим було і те, що він мав персональні контакти з сотнями українських громадських діячів, лідерами різних політичних угруповань та організацій в Європі, у різних зонах окупації, у Великобританії, Франції, Швейцарії, Бельгії й інших країнах, провідниками українських громад та організацій США і Канади. Водночас є поки що непідтвержені офіційними документами дані, що кандидатуру Н. Григорієва підтримало й Міністерство закордонних справ США²⁰.

Таким чином, в особі Н. Григорієва поєдналися суспільно-політичні переконання, особисті і професійні якості, які цілком відповідали спрямуванню та завданням ГА²¹. Так, А. Марголін та Ф. Мансветов*, які рекомендували його кандидатуру дирекції радіостанції, відзначали його високий професіоналізм, моральність та непримириме ставлення до будь-якої диктатури²². Зокрема Ф. Мансветов у листі до Н. Григорієва наводив наступні аргументи: «Ваш демократизм – поза сумнівом. Антибільшовизм – випробований. Кваліфікації такі, що з ними важко комусь конкурувати»²³.

Щодо тези про кваліфікацію Н. Григорієва, варто відзначити, що окрім величезного досвіду громадсько-політичної, просвітницької та організаторської діяльності, Н. Григорієв мав чималий досвід журналістської та публіцистичної роботи. Ще з дореволюційного часу він активно друкувався: за приблизними підрахунками його перу належить понад 250 різноманітних наукових, науково-популярних, публіцистичних, педагогічних, методичних праць та художніх творів. Успішною була його діяльність як редактора і видавця, в тому числі таких відомих часописів як «Нова Україна» та «Трудова Україна» (Чехословаччина). А одразу по приїзді до США він працював журналістом у популярному українському тижневику «Народна воля», займався видавничою діяльністю²⁴.

З 1941 р. Н. Григорієв також мав досвід роботи на радіо в ролі ведучого української радіогодини на місцевій радіостанції у

* Марголін Арнольд Давидович (1877–1956) – єврейський громадсько-політичний діяч, юрист. Обіймав високі державні посади в УНР. На еміграції в США з 1922 р. Професор Українського технічного інституту (Нью-Йорк), співробітник тижневика «Народна воля».

Мансветов Федір Северинович (1884–?) – громадсько-політичний діяч, член російської партії есерів. Член Ради Російського закордонного історичного архіву в Празі. З 1931 р. у США виконував доручення Гуверівського архіву у Нью-Йорку, після Другої світової війни – викладач російської мови у Пентагоні.

м. Скрентоні²⁵. 1943 р. у розпал Другої світової війни він намагався організувати трансляцію українського радіомовлення з Америки до Європи. Але тоді на заваді реалізації цього проекту стало налагодження співпраці США з СРСР²⁶.

Не випадково в Америці усі свої зусилля Н. Григоріїв зосередив саме на просвітницькій та агітаційній роботі, зокрема публічних лекціях та виступах у пресі. Він усвідомлював, що у демократичному суспільстві медіа мають надзвичайно велику вагу, а отже саме через них можна вплинути на формування позитивної громадської думки про Україну²⁷.

Тому Н.Григоріїв радо погодився на пропозицію дирекції ГА співпрацювати з нею та допомогти у створенні Українського відділу, зокрема у пошуку українських журналістів. Вже у жовтні 1948 р. йому запропонували посаду керівника Українського відділу ГА²⁸. В той час Н. Григоріїв керував у Канаді мережею українських шкіл при Інституті П. Могилы (м. Саскатун) і не міг одразу залишити роботу й переїхати до Нью-Йорку. Ця обставина у поєднанні з різноманітними технічно-організаційними моментами пояснює, чому створення Українського відділу ГА тривало близько року.

На листопад 1949 р. штат відділу був невеликим: 9 постійних працівників та двоє тимчасових*. Певною мірою символічно, що вони були з різних регіонів України – Київщини, Лівобережжя, Холмщини, Поділля, Галичини. За визначенням Н. Григорієва, таким чином Український відділ ГА представляв «цілу соборну Україну»²⁹.

12 грудня 1949 р. з нью-йоркського Брукліну Український відділ почав регулярне мовлення на коротких хвилях³⁰. Обсяг мовлення становив 5 годин на добу для українського населення СРСР, в тому числі 1 година для Далекого Сходу СРСР³¹.

Аналіз щоденного розкладу програм відділу за 1949–52 рр., тобто за керівництва Н.Григорієва, свідчить, що його працівники здійснювали колосальну роботу – і за об'ємом, і за значенням. Кожна радіoproграма, фактично кожна хвилина ефіру, була заповнена інформацією про Україну, українців, українську історію та культуру. При цьому, даючи цінний матеріал для роздумів про сучасність та перспективи українського народу, відділ не перенавантажував слухачів суперечливими викладами, не нав'язував свою позицію, намагався об'єктивно інформувати і вже цим спонукати кожного з них до власних висновків.

Це цілком відповідало засадам редакційно-інформаційної політики ГА. Ще під час першого ефіру ГА 24 лютого 1942 р. було задекларовано

* Сьогодні у відділі працює 19 штатних і 7 позаштатних співробітників, з них 20 – у штаб-квартирі ГА у Вашингтоні, 6 – в Україні.

кредо радіостанції: «Новини можуть бути добрими чи поганими, але ми завжди говоритимемо вам правду»³². Впродовж всього існування ГА його основним завданням було і є слугувати надійним джерелом чіткої, повної, збалансованої та об'єктивної інформації для тих, хто прагне отримати правдиві новини і сповідує демократичні переконання. В усіх офіційних документах, що регламентували принципи роботи радіостанції підкреслюється, що вона не є речником уряду США чи виразником позиції будь-якої особи або угруповання*. Від створення ГА її журналісти традиційно суворо дотримуються найвищих професійних стандартів, не мають права виявляти свої політичні чи будь-які інші особисті погляди, переконання, а також співпрацювати з іншими урядовими, державними установами США або міжнародними організаціями.

Запорукою достовірності поданої ГА інформації виступав принцип «про два джерела», за яким усі отримані журналістами радіостанції відомості ретельно звіряються щонайменше з двома іншими незалежними джерелами. Водночас працівники ГА відповідально ставилися не лише до збереження іміджу радіостанції, але й усвідомлювали її роль у формуванні громадської думки. Тому одним із головних правил стало уникнення ярликів і викривлення або надмірної драматизації у висвітленні подій. Також важливим елементом подачі будь-якої інформації ГА було і залишається відображення контексту³³.

Суворе та послідовне дотримання цих настанов з перших днів роботи ГА забезпечило йому репутацію виваженого, об'єктивного та достовірного міжнародного джерела інформації в усьому світі. Причому це визнавало навіть вище керівництво СРСР, яке пильно стежило за глушінням сигналу радіостанції³⁴.

Видається цікавим розглянути зміст радіопрограм Українського відділу ГА, основним напрямом діяльності якого у перший період (за керівництва Н. Григорієва) стала українознавча просвітницька робота.

Так, чимало уваги приділялося знайомству слухачів з визначними українськими громадсько-політичними та культурними діячами, історичними постатями, письменниками. До важливих дат проводилися

* Від початку радіостанція підпорядковувалася створеним урядом США інформаційним структурам (з 1941 р. – Зарубіжна Інформаційна служба США, з 1953 – Інформаційне Агентство США), контролювався та фінансувався Конгресом. У 1976 р. Статут ГА (укладений 1960 р.), що гарантує незалежність та чесність інформативної політики радіостанції, було прийнято як закон США та завізовано президентом Дж.Фордом. Фінансування ГА досі здійснює Конгрес через Раду з питань мовлення («Broadcasting Board of Governors»), якій підпорядкована ця мультимедійна компанія.

передачі про життєвий шлях і діяльність таких осіб, як Л. Українка, Г. Сковорода, М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Дорошенко, С. Єфремов, І. Котляревський, М. Гоголь, П. Грабовський, Б. Грінченко, В. Стефаник, Л. Глібов, М. Лисенко, М. Коцюбинський, П. Куліш, М. Вовчок, О. Олесь, І. Нечуй-Левицький, Г. Косинка, М. Кропивницький, Ю. Клен та багато інших. У шевченківські дні майже половина ефірного часу присвячувалася життю та творчості Кобзаря. За ініціативою Н. Григорієва було проведено цикл програм про ідеологів народництва, чії концепції лягли в основу українського національно-демократичного руху, – І. Герцена, М. Добролюбова, М. Драгоманова. Неможливо перерахувати імена усіх, чия діяльність висвітлювалася відділом, адже кожного дня у його програмі було по 2–3 подібні розповіді³⁵.

Значна кількість передач приурочувалася до річниць визначних історичних подій в Україні. Журналісти відділу не лише нагадували про них українцям, а й відтворювали історичний контекст, хід подій, аналізуючи участь у них українських демократичних сил. Зокрема спеціальними розвідками було відзначено знакові події української національної революції 1917–1921 рр. – створення Української Центральної Ради, проголошення її універсалів, жовтневий більшовицький переворот та листопадові події у Києві 1917 р., перший з'їзд рад у Києві, Зимовий похід тощо.

Оскільки одним із головних завдань, які ставив перед своїм відділом Н. Григоріїв, як і вище керівництво ГА, було викриття радянсько-більшовицької влади як тоталітарної та окупаційної, значна увага приділялася викриттю її дій, спрямованих проти українського та інших народів СРСР. Достатньо назвати теми окремих радіопрограм відділу першого періоду холодної війни, аби продемонструвати діапазон піднятих ним проблем: «Диктаторський режим в СРСР», «Національна політика в СРСР», «Методи радянської індустріалізації», «Економічний централізм в СРСР», «Чекісти і людське життя», «НЕП і колективізація в Україні», «Порівняння московського і київського комунізму», «Цифри голоду в Україні», «Марксизм і релігія в СРСР», «Самогубство Скрипника», «Доля українських письменників», «Українська інтелігенція на Соловках» і т.д.³⁶

1951 р. у річницю «Сталінської конституції» в окремій програмі на конкретних прикладах було продемонстровано, як її статті розходяться з життям в Україні. У 1949–1952 рр. спеціальними програмами було відзначено усі роковини виявів більшовицького терору в Україні, у тому числі десяту річницю масового вбивства політ'язнів при відступі Червоної Армії з Харкова у 1941 р., «возз'єднання» Західної України з УРСР та пов'язані з цим події, річницю арешту Л. Курбаса тощо³⁷.

Чимало розповідалося й про сучасне становище в УРСР та злочини сталінського режиму – нестерпні умови праці у колгоспах і на виробництві, катування у тюрмах, заідеологізовану шкільну освіту, злочинно-безвідповідальну політику місцевої влади у сільському господарстві, промисловості, культурі. Цим проблемам було присвячено зокрема такі передачі: «Нова кампанія проти українських селян», «Трудодні в радянських колгоспах», «Українське громадське життя в СРСР», «Українці в Сибіру», «Українське мистецтво під диктатурою», «Руйнування історичних цінностей в Києві», «Радянська педагогіка», «Щасливі діти в Радянській Україні» та ін. Здобуту журналістами інформацію ілюстрували надані очевидцями відомості. Зокрема, співробітникам відділу вдалося записати інтерв'ю з колишньою вчителькою з УРСР про радянську систему освіти, її змістове та ідейне наповнення. Зачитувалися спогади колишніх політв'язнів про їхнє перебування у радянських тюрмах і становище в'язнів у концтаборах³⁸.

Для підсилення враження такі програми доповнювалися тематично підібраними уривками з художніх творів українських письменників. Наприклад, після передачі про вбивство С. Кірова зачитували твір С. Підгайного «Недостріляні» про те, як воно відобразилося на долі радянських політв'язнів. Також регулярно зачитувалися уривки з творів І. Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський», найяскравіші уривки роману В. Винниченка «Слово за тобою, Сталін» та його публіцистичної праці «Заповіт борцям за визволення»³⁹.

Для ознайомлення із тодішньою українською емігрантською літературою Український відділ підготував цикл передач про неї та її авторів. Окремі матеріали було присвячено зокрема роману Д. Гуменної «Діти Чумацького шляху» і повісті О. Драгоманової про українців в Аргентині «По той бік світу»⁴⁰.

Цікаво, що в ефірі відділу постійно лунала українська музика – колядки, щедрівки, інші обрядові та народні пісні, козацькі думи, а також уривки з українських опер і класичні твори українських композиторів, зокрема М. Лисенка та К. Стеценка. Музичне оформлення часто супроводжувало й читання поезії. Як правило, використовувалися записи у виконанні українського хору бандуристів під керівництвом Г. Китастого⁴¹. У програмах відділу знаходилося місце і для гумору – зачитувалися гуморески та сатиричні оповідання, в тому числі і на політичні теми, а також байки Л. Глібова⁴².

Поряд з тим Український відділ виконував певне ідеологічне завдання – протиставити два діаметрально протилежні світи та способи життя – американський та радянський. Потужний контраст із становищем українців у Радянському Союзі створювали передачі про

громадське та культурне життя українських емігрантів у США і Канаді з акцентом на вільному розвитку там української культури і науки («Українці в США», «Українська православна церква в Америці», «Українська вільна академія наук», «Українські народні доми в США», «Українська преса в США», «Українські інститути Канади», «Українські науковці США та Канади», «Українці в Голівуді» і т.п.), приватної економічної ініціативи («На американській фермі», «Колгоспи в СРСР та приватні ферми в США», «Вартість автомобілів у США і СРСР» тощо)⁴³.

Детально висвітлювалося життя переміщених осіб в Америці та Європі, їхня позиція щодо сучасного становища українського народу в СРСР та за кордоном. Відділ брав інтерв'ю у переміщених осіб і репатріантів, які вдруге втекли з Союзу. Часто в ефірі лунали думки відомих українських емігрантів на кшталт «Лист від «переміщених осіб» або «Чому я не хочу повертатися додому» (І. Багрянний), «Чому я відкидаю комунізм» (Л. Омелюк); їхні звернення до співвітчизників чи політичних сил («Лист В.Винниченка до комуністів та соціалістів Європи й Америки») ⁴⁴.

Використовуючи особисті зв'язки з українськими діячами у різних країнах Європи та Америки, Н. Григорієв забезпечував ефір відділу відомостями про життя українців у них. Також він часто звертався до фахівців у певних сферах, зокрема літературознавців чи мистецтвознавців, з проханням підготувати спеціальні матеріали для «Голосу Америки»*. Відтак слухачі Українського відділу мали інформацію про життя українців майже по всьому світу. Часто в радіоефірі зачитувалися повідомлення, відгуки, нові літературні твори (навіть ще не опубліковані) та листи українців з Польщі, Австрії, Франції, Англії, Австралії, Аргентини, Кореї та інших країн⁴⁵.

Блок новин Українського відділу ГА у реальному часі висвітлював найважливіші події у житті української еміграції: з'їзди українських громад та політичних організацій, зокрема Українського конгресового комітету Америки та Української вільної академії наук, роботу українців у канадських та американських представницьких органах влади тощо. Також журналісти відділу ретельно відстежували реакцію українських громад та преси США і Канади на події, що відбувалися у «Великій Україні»⁴⁶.

Відповідно до настанов керівництва ГА якнайширше висвітлювати життя американського суспільства, Український відділ знайомив своїх слухачів з історією та повсякденням Америки («Декларація незалежності США», «14 пунктів Президента Вільсона», «Дж. Вашингтон (Вашингтон

* За такі матеріали обсягом близько однієї сторінки машинопису виплачувався гонорар у розмірі від 25 до 40 доларів США.

і Шевченко)», «Демократія в США», «Америка – багатонаціональна країна», «Різдво у США» тощо)⁴⁷.

Попри певне ідеологічне забарвлення, що проглядалося у роботі ГА та виконання ним по суті політичного замовлення вищого керівництва США в умовах холодної війни, Український відділ не став знаряддям пропаганди. Навіть у поверховому огляді його радіопрограм неможливо не помітити, що головна увага приділялася не стільки політичним і громадським проблемам, стільки культурі. Саме через літературу і музику, на прикладах життя і творчості відомих українських митців, діяльності українських політиків розкривалася історія та побут українського народу. В цьому полягає головна особливість роботи Українського відділу, що вирізняє його з-поміж інших національних служб ГА, де основу інформаційного блоку становили політичні новини, розгляд та інтерпретація подій міжнародного й американського суспільного життя.

Поза сумнівом, визначальну роль у формуванні засад діяльності Українського відділу відіграв Н. Григорійв, який скеровував його роботу відповідно до власних світоглядних імперативів, керуючись своїм життєвим та політичним досвідом. Останній підказував йому, що у визначені напряму роботи, змістовного та ідейного наповнення програм відділу головну роль має відігравати не загальна лінія інформаційної політика ГА, а специфіка становища його цільової аудиторії – українців.

Тому першочерговим завданням свого відділу Н. Григорійв вважав саме культурно-просвітницьку роботу, аргументуючи це нагальними потребами українського народу заповнити духовний вакуум, утворений внаслідок національних катастроф, що поневолили і роз'єднали українську націю у ХХ ст. «Ми проїли надбаня предків, а самі не мали змоги ширше працювати коло того. Нове покоління виростало в умовах боротьби і недооцінювало культури, на якій будується політика, – стверджував він. – Тепер Голос Америки єднає українців по всьому світу пригадуванням їм їх спільного історичного і сучасного культурного скарбу, помагає складати єдиний культурний смак і погляд, і рівень і т.п.»⁴⁸. Навряд чи ці сентенції Н. Григорієва потребують спеціальних коментарів.

Після смерті свого першого директора (серпень 1953 р.) Український відділ не змінив засади своєї діяльності, й продовжував працювати у визначених ним напрямках. Одразу привертає увагу традиція, що ведеться на ГА від Н. Григорієва: Український відділ очолюють не лише професіонали-журналісти, а й водночас авторитетні українські громадські діячі⁴⁹. Так, його наступниками на цій посаді стали: Є. Залевська (1953–55 рр.), В. Кедровський (1955–63 рр.), Д. Корбутяк (1963–64 рр.), М. Терпак (1964–77 рр.), О. Драган (1977–

88 pp.), М. Француженко (1988–91 pp.), В. Біляїв (1991–98 pp.), Л. Рудинс (1999–2005 pp.). З 2005 р. посаду директора обіймає А. Кармазин⁵⁰. Усі вони намагалися зберегти і продовжити започатковані Н. Григорієвим традиції роботи відділу. Його основними завданнями, окрім інформування про події в світі, Америці та Україні, залишалися культурно-просвітницька робота, боротьба з радянсько-комуністичним режимом, пропаганда демократичних цінностей, ідеї незалежності України та об'єднання навколо неї українців.

Зі здобуттям Україною незалежності, Український відділ ГА також відігравав значну роль, зокрема у формуванні її громадянського суспільства, правової держави, утвердженні демократичних свобод, таких, як свобода слова, розвитку національних незалежних мас-медіа. З середини 1992 р. Український відділ ГА почав транслювати свої програми у внутрішньому радіоэфірі України та деяких FM станцій. Тоді ж було відкрито власний корпункт ГА у Києві, згодом – в Одесі, Харкові, Дніпропетровську. До кінця 2008 р. відділ транслював 5 ефірних годин щотижня. З січня 1993 р. він транслює через українське телебачення понад 3 год. телепрограм щотижня, зокрема щотижневий тележурнал «Вікно в Америку» (1-й національний канал), з грудня 2004 р. – щоденну програму новин «Час – Time» (5-й канал), проводить регулярні і спеціальні прямі ефіри з різними телеканалами України. У 2002 р. почала функціонувати веб-сторінка Українського відділу⁵¹.

Виклики початку ХХІ ст. зумовили зміну політики діяльності ГА – її пріоритетним напрямом стала боротьба з міжнародним тероризмом. Відтак зараз відбувається переорієнтація на країни Близького Сходу та Південно-Східної Азії, саме на них спрямовується найбільший обсяг мовлення. Натомість з 2004 р. послідовно згортається радіомовлення у країнах Європи, що вступили до НАТО, Європейського союзу, а також у пострадянських країнах Східної Європи, що мають демократичне суспільство з власними незалежними медіа. Серед них опинилася і Україна: 31 грудня 2008 р. менш ніж за рік до 60-річчя роботи Українського відділу припинено радіомовлення українською.

Безумовно, у час стрімкого розвитку новітніх технологій, навряд чи радіо може витримати конкуренцію з телебаченням та Інтернетом, які стають найоперативнішими і найпопулярнішими джерелами інформації. Програми Українського відділу доступні і у телевізійному, і в електронному режимі. Та все ж словосполучення «Голос Америки» досі асоціюється насамперед із радіостанцією, яка крізь всі перепони радянського режиму несла українцям правдиве слово про світ та них самих.

Ретроспективно оцінюючи значення створення та діяльності Українського відділу ГА, маємо констатувати, що це – одна з яскравих

сторінок новітньої історії України, пов'язаних із формуванням національної та політичної свідомості українців. Український відділ ГА через свої ефіри об'єднував український народ, не зважаючи на океан, кордони та «залізну завісу», і став одним із важливих чинників у підготовці ґрунту для відродження в Україні державності та демократії.

¹ Римантас Плейкіс. Радиоцензура // www.radiojamming.info

² The Beginning: An-American Voice Greets the World II // www.voanews.com/english/about/Begining-of-an-American-Voice-Greets-the-World-II

³ Там само.

⁴ VOA in Postwar Years. Reductions and Eliminations in the Language Services // www.voanews.com/english/about/2007-Post-WWII-history

⁵ Бармин (Граф) Александр Григорьевич (1899–1987) // www.litportal.ru/all/author3530; Проненко В., Столяров І. «Голос Америки»: Happy end не відбувся // www.maidan.org/ua/static/mai/1080913535.html

⁶ Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до сина. 17 листопада 1948 р.; Лист Н. Григорієва до Ф. Мансветова. 19 листопада 1948 р. – м. Саскатун (Канада); Лист Н. Григорієва до дружини. 24 листопада 1948 р. – м. Саскатун; Лист Н. Григорієва до сина. 29 листопада 1948 р. – м. Саскатун.

⁷ Сухобокова О.О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н.Я. Григорієва (1883–1953 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2008. – С. 7-10.

⁸ Григоріїв Н. Сучасні завдання українського визвольного руху // Вільна Спілка. – 1921. – Зб. 1. – С. 17-26; Його ж. Єдиний національний фронт // Там само. – Зб. 2. – С. 80-90.

⁹ Об'єднання УПС-Р // Трудова Україна. – 1933. – Ч. 4. – С. 23; Під знаком консолідації соціалістичних сил // Там само. – 1933. – Ч. 11–12. – С. 22-24; Резолюції конференції УПСР 27–28 жовтня 1933 // Там само. – 1934. – Ч. 1. – С. 9; ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 76-78; Соціалістичний контакт // Трудова Україна. – 1934. – Ч. 1. – С. 11-12; Український соціалістичний конгрес // Там само. – 1934. – Ч. 12. – С. 31; Н.Г. В справі консолідації й Національного конгресу // Там само. – 1935. – Ч. 1. – С. 13.

¹⁰ War Likely, Ukrainian Educator Declares // Democracy and Chronicle. – 1938. – November, 13th.

¹¹ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18; Спр. 16. – Арк. 133; Спр. 18. – Арк. 112; Спр. 39. – Арк. 57; Спр. 42. – Арк. 193-196; Григоріїв Н. Константи української міжнародної політики // Там само. – 1933. – Ч. 7. – С. 21-23; його ж. Ми – треті // Трудова Україна. – 1937. – Ч. 4. – С. 2-4; В 20 річницю оповіщення самостійності // Там само. – 1938. – Ч. 1. – С. 1-2; Перед можливостями // Трудова Україна. – 1938. – Ч. 2. – С. 2.

¹² Родинний архів Н.Григорієва. – Звернення Н.Григорієва до консула США у Мюнхені. 10 квітня 1947 р.; «Bearer of Victory» cheered on birthday //The evening telegram. – 1943. – March 22nd.

¹³ The War And Ukrainian Democracy. The compilation of documents from the past and present by N.Y. Hryhorijiv. – Торонто, 1945; War, Canada, the Ukrainians and World after war. Reports of the Canadian Press on lectures of Prof. N. Hryhorijiv on the above subjects from February to August 1943 in different cities and towns of Canada. – б.м., б.р.; Родинний архів Н.Григорієва. – Лист Н.Григорієва до Г.Аллена, виконавчого директора «Голосу Америки». 21 жовтня 1948 р.

¹⁴ Григорієв Н. Підстави української незалежної політики. – Детройт-Мішген, 1939.

¹⁵ Родинний архів Н.Григорієва. – Лист Вільяма Г. Вандербілта, командуючого USNR і Вільяма Дж. Горіана, директора USNR до Н.Григорієва. 9 вересня 1942 р.

¹⁶ Там само. – Григорієв Н. Політичне обличчя Америки та американських українців (рукопис). – 1 лютого 1946 р.; Лист Н. Григорієва до сина. – 18 серпня 1946 р., Детройт (США).

¹⁷ Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до родини. – 27 жовтня 1946 р., Детройт. Лист Н. Григорієва до сина. – 18 листопада 1946 р., Детройт.

¹⁸ Там само. – Лист Н. Григорієва до дружини. 15 грудня 1946 р. Торонто (Канада); Лист Н. Григорієва до сина. 3 травня 1947 р. Принс Альберт (Канада).

¹⁹ Там само. – Лист Н. Григорієва до М. Шавали. 14 листопада 1949 р. Нью-Йорк.

²⁰ Там само. – Лист Н. Григорієва до дружини. 24 листопада 1948 р. Саскатун.

²¹ Там само. – Лист М. Григорієва до Н. Григорієва. 4 грудня 1948 р. Б.м. – Архів автора.

²² Там само. – Лист Ф.С. Мансветова Н. Григорієву. 5 жовтня 1948 р. Вашингтон; Лист А. Марголіна Ч.Заєру, виконавчому директору «Голосу Америки». 17 жовтня 1948 р.

²³ Там само. – Лист Ф.С. Мансветова Н.Григорієву. 5 жовтня 1948 р. Вашингтон.

²⁴ Там само. – Лист Н. Григорієва до дружини. 29 червня 1946 р.; Лист Н. Григорієва до родини. 21 липня 1946 р.; Лист Н. Григорієва до сина. 10 серпня 1946 р. Детройт; Лист Н. Григорієва до сина. 15 вересня 1946 р. Детройт.

²⁵ Там само. – Лист Н. Григорієва до родини. 9 лютого 1941 р. Бм.

²⁶ Там само. – Лист Н. Григорієва до М. Шавали. – 14 листопада 1949 р. – Нью-Йорк.

²⁷ Там само. – Григорієв Н. Політичне обличчя Америки та американських українців (рукопис). – 1 лютого 1946 р.

²⁸ Там само. – Лист Н. Григорієва до Ф. Мансветова. 19 листопада 1948 р. – Саскатун.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. – Лист Н. Григорієва до М. Шавали. 14 листопада 1949 р. – Нью-Йорк.

³¹ Історія Української служби Голосу Америки // www.voanews.com/ukrainian/history.cfm

³² The Beginning: An-American Voice Greets the World II // www.voanews.com/english/about/Beginning-of-an-American-Voice-Greets-the-World-II

³³ The Journalistic Code // www.voanews.com/english/about/JournalisticCode.cfm

³⁴ Римантас Плейкіс. Радиоцензура // www.radiojamming.info

³⁵ Архів автора. – Articles broadcast by the Ukrainian Unit IBS. 1949–1952. – С.1-19.

³⁶ Там само. – С. 2-14.

³⁷ Там само. – «Голос Америки» про українські справи (рукопис). – С. 1-2.

³⁸ Articles broadcast by the Ukrainian Unit IBS. 1949–1952. – С. 4-6, 8-9, 11-16.

³⁹ Там само. – С. 6-9, 12-18.

⁴⁰ «Голос Америки» про українські справи. – С. 2.

⁴¹ Там само. – С. 1-19.

⁴² Там само. – С. 4, 8, 11, 17.

⁴³ Articles broadcast by the Ukrainian Unit... – С. 3-5, 8-11, 13-17, 19.

⁴⁴ Там само. – С. 3, 5, 10-12, 17.

⁴⁵ Там само. – С. 13, 16; Родинний архів Н. Григорієва. – Лист Н. Григорієва до Є. Бачинського. – 16 жовтня 1950 р. – Нью-Йорк; Бібліотека осередку української культури і освіти у м. Вінніпег. – Фонд М. Мандрики. – Спр. 5. – Лист Н. Григорієва до М. Мандрики. 17 грудня 1950 р. Нью-Йорк; Там само. – Лист М. Мандрики до п. Кіріяка. 29 грудня 1950 р.

⁴⁶ Articles broadcast by the Ukrainian Unit. – С. 3-11, 14-18.

⁴⁷ Там само. – С. 6-7, 11-13, 15-19.

⁴⁸ Бібліотека-Музей Осередку української культури і освіти у Вінніпезі. – Фонд М, Мандрики. – Спр. 5. – Лист Н. Григорієва до М. Мандрики. 17 грудня 1950 р. – Нью-Йорк.

⁴⁹ Як замовляє «Голос Америки» // www.tribuna.com.ua/articles/world/139412.htm

⁵⁰ Історія Української служби Голосу Америки // www.voanews.com/ukrainian/history.cfm

⁵¹ Там само.